

● पाँचतल्ले मन्दिरको निर्माण	- ३
● विस्केट जात्राको अन्तर्कथा	- ५
● नेवारहरुको निर्माण प्रविधि - ८	- ६
● संस्कारहरु	- ७

सुथांको लागि

पासूका

भ.पु.जि.प्र.का.द.नं. ५/०५१/०५२

॥ इन्द्र आशाभ्यस्परि सर्वाभ्यो

अभयं करतु ।

जेता शत्रून्विचर्षाणि ॥

ऋग्वेद २.४१.१२

सम्पादक

रामसुन्दर भेले

मैत्रेय

प्रकाशक

सुथां, भक्तपुर

टेखाचो टोल, तपालाछी ५/३३३

भक्तपुर - १६

फोन : ६१०२२६

कम्प्यूटराइज्ड एण्ड डिजाइनिङ्ग

पलिखेल कम्प्यूटर सर्भिसेज

गोल्मडी, भक्तपुर

फोन: ६११३४३

© सर्वाधिकार सुथांमा सुरक्षित

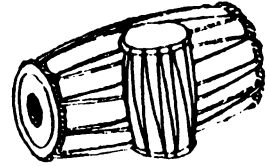
आवरण चित्र: सचित्र लोचन भ्ना

जाल्मा:- १९८१

काष्ठ:- योगेश राज

सम्पादकीय

महन्मा:- २०५६ १२/१३

संस्कृति अध्ययनका दुइ अवस्थाहरु हुन्छन् - तथ्य संकलनको प्रारम्भिक अवस्था र सिद्धान्त निर्माणको विकसित अवस्था । आफ्नो संस्कृति जोगाउन हामीले त्यसलाई बेचे होइन, त्यसैभित्र बाँच्नु पर्छ भन्ने भनेका हौं । तर एक जना नेवार हुन हामीले आफ्नो संस्कारका विवरणहरु मात्र जान्नु पर्याप्त हुँदैन, बरु तिनलाई माटो सुहाउँदो ढंगले अर्थात् पनि सन्तुष्य प्रख्यात नृत्यशास्त्री एडमण्ड लीचको आलेखलाई हामीले यस अंकमा संलग्न गर्नुको मुख्य कारण त्यसले आफ्नो संस्कार प्रतिको हाम्रो दृष्टिलाई ताजा बनाउनेछ भन्ने नै हो ।

पाँचतल्ले मन्दिरको जिर्णोद्धार भइरहेको बेला करीब तीन सय वर्ष अघि त्यस मन्दिरको निर्माण हुँदा खेरिको चहलपहल, देशको अवस्था आदिको बारेमा थाहा पाउनु सान्दर्भिक नै होला । यही ठानेर हामीले त्यस देवलको निर्माणको बारेमा विस्तृत विवरण परेको एउटा हस्तलिखित ग्रन्थको अनुसन्धान पनि यस अंकमा समावेश गरेका छौं ।

यो विस्केट पर्वको समय हो । प्रायः चन्द्रमासका आधारमा आफ्नो समय नाप्ने नेवारहरु यही जात्रा सौर्यमासका आधारमा किन गर्छन् भन्ने रहस्य खोल्न थुप्रै विद्वानलाई भनिसकियो । हात लागे शून्य नै भइराखेको छ । यसिन्धो पनि वर्षमा एकपल्ट मात्र दुइटा हात फैलाएर किन देखापर्छन् भन्ने प्रश्न पनि प्रश्न नै छ ।

जे होस्, अर्थ थाहा नहुँदैमा जात्रा कम रोचक, कम उत्साहपूर्व हुनुपर्छ भन्ने छैन । नयाँ वर्षकै पनि हार्दिक मंगलमय शुभकामना !

पाँचतल्ले मन्दिरको निर्माण सिद्धाग्नि कोट्याहुति देवल प्रतिष्ठा ग्रन्थको महत्व

डा. जनक लाल बैद्य

राष्ट्रिय अभिलेखालयमा सुरक्षित (सिद्धाग्नि कोट्याहुति देवल प्रतिष्ठा) नाउँको हस्तलिखित ग्रन्थ (ग्रन्थ नं. 1/1115 रि.नं. A 24 9/5) भ्वाट्ट हेदा निर्माण शुद्धिको पाठ देखिएतापनि सौभाग्यवश यसमा भक्तपुर टौमढी टोलस्थित न्यातापोल मन्दिर बनाउँदाको खर्चको विवरण, सहभागी व्यक्तिहरुको सूची, निर्माण सामग्रीको विवरण आदि परेका छन्। यो मन्दिर राजा भूपतीन्द्र मल्लको उत्साहवर्धक दान तथा जनसामान्यको प्रयत्नको उपहार हो। ... हरिताल पोतिएको पहेंलो नेपाली कागतमा नेपाल लिपिमा लेखिएको र १२ × ४६.५ सेमी आकारको यो हस्तलिखित ग्रन्थमा १-२६४ पत्रहरु छन्। २६४ (ख) देखिका पत्रहरु छैनन्। केही पत्रहरुमा मसीको दाग परेको छ भने केही चाहिँ मुसाले कोट्याइसकेका छन्। यसबाहेक ग्रन्थको अवस्था राम्रो छ। पत्र ७१ (ख) - ७६ (क) सम्मका पत्रमा माथिदेखि तल गरि लेखिएका भएतापनि बाँकी पत्रमा भने बायाँदेखि दायाँ गरि लेखिएका छन्।

ऐतिहासिक महत्व

१. एउटा अर्को हस्तलिखित ग्रन्थ रामायण (ग्रन्थ नं.

1/301 रि.नं. B 295/1) भूपतीन्द्र मल्लका समकालिक दुःखी भारो नाउँका व्यक्तिले लेखेका हुन्। यस ग्रन्थमा दुःखी भारोले आफ्नो घर पुलाकोछैं ननिंका बारेमा पनि लेखेका छन्। ग्रन्थको पुष्पिका वाक्यमा भनिएको छ - न्यातापोल मन्दिरको निर्माणको लागि उनको पुलाकोछैं ननिंस्थित घरको अधिग्रहण भयो। सभिध ग्रन्थ सिद्धाग्नि कोट्याहुति देवल प्रतिस्थामा (पत्र २५६) नतपुल भत्काइ प्रसिद्ध न्यातापोल मन्दिर बनाइएको कुरा परेको छ। त्यसैले वर्तमानको न्यातापोल मन्दिर उहि नतपुल मन्दिर रहेको स्थानमा र त्यसकै ढाँचामा बनाइएको हुनसक्दछ। न्यातापोलको चारै कुनामा स-साना चार वटा मन्दिरहरु अझै पनि देख्न सकिन्छ।

२. यस ग्रन्थमा (पत्र ३०, १४१-१४२, १४७-१४८) न्यातापोल मन्दिरको निर्माणमा खटिएको सैनिकहरुको संख्याको उल्लेख गरिएको छ। त्यस्तो सैनिकको जम्मा २३ डफ्का थियो। त्यसमध्ये राजा फान्दामा २०० जना जवानहरु थिए। बाँकीका २२ वटा डफ्कामा केही कम सैनिकहरु छन्। डफ्काका नाइकेहरु मोहन भाति, हाक् धम्ब, चौतारा आदि थिए। अठारौं शताब्दीको भक्तपुर

... फेरि ५५ भ्याले दरबारको कुरा

केही दिनअघि भनपा कार्यालय लायकूमा बसेको ५५ भ्याल दरबारको जिर्णोद्धार बिषयको बैठकमा नेपालका ६ जना प्रख्यात वास्तुविद् एवं प्राविधिकहरुले एउटा प्रतिवेदन प्रस्तुत गरे। यी प्राविधिकहरुलाई ५५ भ्याल दरबार जिर्णोद्धार सम्बन्धि सबै पूर्व प्रस्तावहरुको अध्ययन गर्न र परम्परा सुहाउँदो जिर्णोद्धार सिद्धान्त तयार गर्न भनपा आफैले अनुरोध गरेको थियो।

प्रतिवेदनमा सबै पूर्व प्रस्तावहरुमाथि आलोचनात्मक टिप्पणी गरिएको पाइन्छ यद्यपि भनपा आफैले केही समय अघि प्रस्तुत गरेको प्रस्तावचाहिँ उल्लेख सम्म पनि गरिएको छैन। जे होस्, ती प्राविधिकहरुले

निरीक्षण गरि दरबारको पुरानो (मूल) ढाँचा र त्यसमा बेलाबखत् ल्याइएका परिवर्तनहरुमाथि टिप्पणी पनि गरेका छन्, जुन सुधाको विचारमा महत्वपूर्ण छ। प्रतिवेदनमा अन्य कुराका अतिरिक्त दरबारको संरक्षण गर्न अपनाइने कुनै पनि तात्कालिक एवं दीर्घकालिक उपायहरु गर्नु अगावै पुरानो ढाँचाको बारेमा विस्तृत अध्ययन र सुक्ष्म नाप नक्सा तयार गरिनुपर्ने कुरामा जोड दिइएको छ।

प्राविधिकहरुको यो निष्कर्षले सुधाको पुरानो माग (श्वेतपत्र)को पुष्टि मात्र भएको छ। यसबारेमा सम्बन्धित निकायले बेलेमा कदम चाले धेरै ढीलो नभै जाने थियो।

राज्यको सैन्यशक्ति बारे यो प्रामाणिक एवं दुर्लभ तथ्याङ्क हो ।

३. यस ग्रन्थमा भक्तपुरका २६ टोलका तथा छिमेकका गाउँहरू भोंत, पनाति, साना, नाला, धुलिखेल, धिभि, नकदेश, बुदे, चौक्वाठ आदि स्थानका जनसंख्या पनि उल्लेख गरिएको छ । ...तात्कालिक जनसंख्या स्थितिबारे यो तथ्याङ्क पनि अहिलेको निम्ति प्रामाणिक नै मान्नुपर्ला ।

४. यस ग्रन्थको अध्ययनबाट के थाहा लाग्छ भने न्यातापोल मन्दिरको निर्माण भइरहेदा, कोट्याहुति होम तथा अन्य संस्कारहरू गरिदाको बेला भक्तपुर तथा कान्तिपुर राज्यबीच राम्रो सम्बन्ध थिएन । हस्तलिखित ग्रन्थको ध्यानपूर्वक अध्ययन गरेमा यी संस्कारका बेला भोंत, नाला, पनाति, धिभि, नकदेश, बुदे, साना, खम्पु तथा धुलिखेल एवं ललितपुर र अन्य पहाडी भेगका बस्तीले उत्साहपूर्वक भाग लिएको कुरा पत्तो लाग्छ । कोट्याहुतिको अग्निस्थापन गरिदा, गजूर चढाइदा र शान्ति स्वस्ति गरिदा ललितपुरका राजा आफै मूल अतिथि थिए । यद्यपि त्यहाँ उनको नाम भने छुटेको देखिन्छ । यी मध्ये केही स्थानहरूबाट सेवा-कू, बेताली, इत्यादि पठाइएको थियो भने केही ठाउँबाट त नृत्य तथा संगीत टोलीहरू अनि केहीबाट निर्माण सामग्री र कारीगर हरू समेत पठाइएको थियो । तर ग्रन्थको कुनै पनि ठाउँमा कान्तिपुर राज्यबाट राजा वा प्रजाको कुनै सहभागिता रहेको उल्लेख छैन ।

५. अठारौँ शताब्दीको नेपाल उपत्यकाको (खास गरेर भक्तपुर राज्यको) छरछिमेकका खसहरूसित राम्रो सम्बन्ध थियो भन्ने तथ्य यो ग्रन्थले स्पष्टयाउँछ ।

६. यो ग्रन्थ न्यातापोल मन्दिर निर्माणको इतिहास हो । यो ग्रन्थ भेटिनाले अबदेखिन् हामीले यस्तै खालका अन्य ग्रन्थहरूको चनाखो भइ अध्ययन खोजी गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

आर्थिक महत्त्व

१. यो ग्रन्थले भूप्रतीन्द्र मल्लको समयमा भक्तपुरको आर्थिक अवस्था कस्तो थियो भन्ने तथ्यहरू खुलाउँछ । यसमा अहिलेसम्म अज्ञात रहेका त्यतिबेलाका ज्याला दर (१७३९-२००, २१२-२१४, २२५-२३८), निर्माणका विभिन्न चरणमा खटाइएका विभिन्न वर्गका श्रमिकको सुची, ईटा, प्वलं अप्पा, धातु आदिका दर भाउ (१७३९-१६१, १८८, २६०,), बोका, भैसी, दैनिक उपभोग्य वस्तुहरूको मूल्य (१७३९, १६३-१६४, १९२), घोडाको मूल्य (१७३९-६), अन्न तथा बाया (अग्रिम भुक्तानी)को व्यवस्था, अन्नादिको साटफेर गर्ने प्रणाली आदिका बारेमा विवरण परेका छन् ।

२. अठारौँ शताब्दीको नेपाल उपत्यका र त्यस वरिपरिको भेग काठ, दुहा, चुन तथा धातु जस्ता प्राकृतिक सामग्रीमा धनी थिए भन्ने कुराको प्रमाण यो ग्रन्थ पनि हो । बिक्रीका लागि यस्ता वस्तुहरू पर्याप्त मात्रामा उपलब्ध थिए । छरछिमेकका गाउँबाट पठाइएको सेवा कृको विवरण हेर्ने हो भने केही क्षेत्र कुनै विशेष उत्पादनका लागि प्रख्यात थिए भन्ने जानकारी पाइन्छ । ललितपुरबाट प्राप्त सेवा कूमा मात्र केही आयातीत मसलाहरू भेटिन्छन् ।

३. सुन, चाँदी, तामा, काँस जस्ता आयातीत धातुको मोल अन्य स्थानीय उत्पादनभन्दा बढी थियो । तथापि गजूरमा सुनको मोलम्बा लगाइन्थे, विशेष अवसरहरूमा स्वर्णमुद्राहरू छापिन्थे, नौ जना निर्माण अधिकारीहरूलाई एक एक तोला सुन उपहारमा दिइएको थियो भने बाइस तोला तौल भएको चाँदीका चुरा चाहिँ जेठा कामदारहरूलाई दिइएको थियो (१७३९, ७४, ७६, ७८) ।

४. त्यतिबेला पैसाको क्रयशक्ति धेरै थियो । एक ट मोले १७०० - ३००० वटा ईटा किन्न सकिन्थ्यो । सामानको बजार भाउ र कामदारका ज्याला, यी दुवै प्रायः स्थिर रहन्थे । स्थानीय कृषिजन्य उत्पादनको हकमा भक्तपुर र त्यस वरिपरिको भेग आत्मनिर्भर नै थियो । माटोको भाँडो बनाउने, सुन चाँदीको काम गर्ने, फलामको औजार बनाउने, तेल पेल्ले, दूधबाट अन्य परिकार बनाउने, ईटा पोल्ने जस्ता कामहरू प्रशस्त हुन्थे । सामान र ज्याला यद्यपि निकै सस्तो थियो, तर कतै पनि सितैमा लिने दिने गरिदैनथ्यो ।

५. अत्यावश्यक सामग्रीहरू मगाउँदा वा त्यो आइपुग्ने बित्तिकै व्यापारी वा श्रमिकलाई बाया नाउँको अग्रिम भुक्तानी दिइने गरिन्थ्यो । कामदार वा व्यापारीले सामानको मोल वा ज्यालाका अतिरिक्त उपहार, भोज खान अथवा मोक्सिर (एक जातको मसला) वा राँगोको मासु पाउँथे ।

६. सामग्रीहरू तयारी अवस्थामा खरीद गर्न पाइँदैनथ्यो । मन्दिर निर्माणको लागि आवश्यक पर्ने ईटा, प्वलं अप्पा जस्ता माटोका सामान बनाउन कुम्हालेहरू, अवालेहरू र म्हायहरू केही समयका लागि खटाइन्थे । तिनको खाने पिउने र आवश्यक पर्ने कच्चा पदार्थको व्यवस्था गरिन्थ्यो । फलामका सामान, फ्यांगहरू, गजूर आदि निर्माण गर्न पनि यही प्रक्रिया अपनाइन्थ्यो ।

७. श्रमिकहरू प्रशस्त पाइन्थे र ज्यालादर न्यून थियो । म्हाय, कसला, साल्मि जस्ता कामदारहरू पुरानो ढाँचा भत्काउन र काठ, दुहा वा अन्य सामग्री ढुवानी गर्न खटाइन्थे ।

क्रमशः....

बिस्केटजात्राको अन्तर्कथा

डा. रबर्ट आइ लेभि

बिस्केट जात्राको घटनाक्रमले सामाजिक व्यवस्था र अव्यवस्थाको बारेमा केही भन्छ। जात्राको मुख्य दृश्यमा राजा, पुरोहित, लडाकुर, ज्यापु र कारीगर एवं भैरव रहेको एउटा रथ र, भद्रकाली र तिनको सहयोगी रहेको अर्को रथ तानिन्छ र जुधाइन्छ। भैरवको ठूलो र महत्वपूर्ण रथको चालमै पनि शहरका दुइ भागमा विभाजित वासिन्दाहरूको विरोध प्रतिरोध लुकेको हुन्छ। सामाजिक मर्यादाक्रमका मुख्य नायकहरू, मध्यम वर्ग र निम्न मध्यम वर्गमा पर्ने समूहका महत्वपूर्ण प्रतिनिधिहरू समेत, रथमा सवार हुन्छन् तर निष्क्रिय बस्छन्। तिनलाई भैरवसितै शहरको एउटा केन्द्रबाट अर्को केन्द्रमा लगिन्छ। यो यात्राका बेला शहरका यथार्थ क्षेत्रमा ती आफुलाई देखाउन पनि घुम्छन् तर यस्तो प्रदर्शनका बेला शहरका दुइ आधीभागबीच एउटा संघर्ष (हस्सय् हाइस्सय्) चल्दछ जसमा वास्तविक खतरा रहन्छ। अव्यवस्थालाई कसरी प्रस्तुत गरिन्छ भने त्यसपछि जुन प्रक्रिया तथा शक्तिहरूका कारण व्यवस्था कायम हुन्छ तिनमा एउटा नाटकीयता रहोस् साथै ती अर्थपूर्ण पनि देखिउन्। सम्झनुपर्ने कुरो के भने रथमा साँच्चिकैका राजा (कमसेकम स्वतन्त्र भक्तपुरका बेला) साँच्चिकैका तलेजु ब्राम्हणहरू तथा साँच्चिकैका प्रतिनिधिहरू रहन्छन्, जसले वास्तविक अप्ठ्यारो, वास्तविक खतरा सहनुपरेको हुन्छ। यात्राको ठीक मध्य विन्दुमा, तिनीहरूलाई भद्रकाली रथ र त्यसका सवारसहित यसिँघोको सम्पर्कमा ल्याइन्छ। त्यति बेला सामुदायिक प्रयत्नहरूले उत्तिकै खतराको बीचमा यसिँघोलाई उभ्याउँछ र दुइ वटा वर्षको मध्यविन्दु समयमा ढाँदछ।

यसरी बिस्केटको केन्द्रीय सार्वजनिक प्रस्तुतिका बेला परम्परागत ढंगले नियमबद्ध गरिएको चलनमा जे जस्ता अव्यवस्था फैलिन सक्छन् तिनमाथि स्वतः एउटा अनुशासन छाएको देख्न सकिन्छ। राजा वा पुरोहितहरूको आदेशले रथ चल्ने होइन। दर्शकभित्र जन्मिएको सामान्य अव्यवस्था आफसै आफ एउटा व्यवस्थामा बदलिएर जान्छ।

बिस्केटका बेला लिङ्गभेदको अन्त्य समागमबाट हुने विश्वास व्यक्तछ। भद्रकाली र भैरवको सन्दर्भमा जुन

चिन्ताले ठाउँ लिएको छ, त्यो यथार्थमा लैङ्गिक एकता वा संघर्ष, के को प्रतीक हो भन्न गाह्रो छ।

हुन त पुरुष देवता भैरवले जात्रामा मुख्य भूमिका खेल्छ, र भद्रकालीको उपस्थिति उनकै पार्श्वभागमा धमिलो मात्र देखिन्छ, तथापि बिस्केटसित जोडिएका किंवदन्तीहरूले भद्रकालीलाई नै मुख्य चरित्र मानेका छन्। शहरको जुन भागमा जात्रा केन्द्रित हुन्छ, त्यो उनकै ठाउँ हो। बिस्केट उनकै जात्रा हो भन्ने पनि छैन। उनैले शहरमा राखि राख्न भैरवलाई कैद गर्नु पर्दछ। नवदुर्गा चक्रमा जहाँ स्त्री शक्तिहरू केन्द्रीय भूमिकामा रहन्छन्, बिस्केटमा चाहिँ देवीलाई किंवदन्तीभित्र सीमित राखेको पाइन्छ। यी किंवदन्तीहरूले व्यवस्थित शहरको स्थापना पूर्वको अवस्था वर्णन गर्दछ। राजा र भैरव दुवैले आ-आफ्नो ढंगले अनुशासित शहरको दृश्यावलोकन भ्रमण गरिरहेको बेला उनी चाहिँ त्यस सामाजिक व्यवस्थाको किनारमा बसिरहेकी हुन्छन्। यसबाट भक्तपुरको प्रारम्भिक व्यवस्था अहिले रहेको व्यवस्थाभन्दा भिन्ने हुन सक्ने कुरोको सम्झना हुन्छ।

यसिँघोसित जोडिएका कथाहरूमा आइमाइबाट पुरुष र समाजलाई खतरा हुनसक्ने कुरोको वर्णन छ। लैङ्गिक रूपमा र अनियन्त्रित स्त्रीको रूपमा। राजकुमारी लाई घरपालुवा बनाउन एकजना राजकुमारले भद्रकालीको मद्दत पाउँछ। भद्रकाली स्वयं डरलाग्दो स्त्री शक्ति हुन, त्यसैले राजकुमारीमा रहेको खतराको प्रतिनिधित्व गर्दछिन् र शायद त्यसैले पनि उनको मद्दत आवश्यक ठानियो होला। तर राजकुमारीको सामान्य गृहिणीमा परिवर्तन तथा शोखर आचाजु र उनको स्त्रीको भयानक नियति – यी दुवै कुराको अर्थ भने पूर्णतया खुल्न कहिल्यै पाउने छैन जसरी शहरकै एकीकरणको बारेमा पनि प्रश्न यथावत् नै छ। तर बिस्केट जात्राको केही निश्चित घटनाक्रममा, यसिँघो ढालिँदा, भैरव भद्रकालीको रथ जुधाईँदा – यी समस्याहरू सुल्फिएका जस्ता लाग्छन्। तर यो अनुभवलाई प्रत्येक वर्ष दोहोर्‍याएर आश्वस्त बन्नु पर्ने हुन्छ। □

(डा. रबर्ट आइ लेभिद्वारा लिखित पुस्तक "मैसोकोज्म"बाट उद्युत गरिएको – सं.)

ढेवाछरुको निर्माण प्रविधि - ८

मूल: जियोभान्नी शाइब्लेर

अनुवाद: मैत्रेय

निर्माण समस्याको विश्लेषण

ईटा र टायलहरू: काँचो ईटको प्रयोग खाली कमसल काममा हुन्छ, त्यो पनि मुख्यत: "अछुत" र गरीबका घरमा । यी पाको ईटभन्दा कम मात्र टिक्छन् । यान्त्रिक चापले फिस्फिस् जाने (Sanding) खालका हुन्छन् भने बर्षा, पाखा आदि पर्नाले ठूलै सतह बगाएर लग्ने डर पनि हुन्छ । यस्ता ईटहरू एकतल्ले वा दुइतल्ले घरसम्म बनाउन ठीक हुन्छन्, खास गरेर बोभ नबोक्ने गारोहरू र गारोको भित्री भागमा प्रयोग गरिनको लागि । यस्तो गारोको सतहलाई सुरक्षित राख्न रातो माटो र गोबरको मिश्रण लिप्न सकिन्छ जसलाई बर्षेपिच्छे पुनः लिप्नु पर्ने हुन्छ ।

काँचो ईटको उत्पादन निकै सजिलो छ - क) एउटा खाल्डोमा माटोलाई राम्ररी पानीमा भिजाउने, ख) बेस्केन पेल्ले र मिसाउने, ग) सान्धो हुन आएको माटोलाई काठको साँचोभित्र बेगले हुल्ने, घ) यसरी आकार दिइएको ईटलाई घाममा सुकाउने - पहिले एकसरो पछि चाड मिलाएर ।

यी कार्यहरू बर्षायाम बाहेकका बेला गरिन्छन् । माटोको श्रोत घटनुबाहेक यस कार्यमा थप कुनै लगानी हुँदैन । त्यसैले यो प्रत्येकले आफैँ उत्पादन गर्न सक्ने र खरीद गर्न सक्ने निर्माण सामग्री हो । यो सामग्रीको मुख्य खराबी भनेको यसको न्यून गुणस्तर र सानो उमेर (Lifespan) नै हो ।

पाकेका ईटालाई उत्पादन तरीकाका आधारमा तीन वर्गमा विभाजन गर्न सकिन्छ :-

१) स्थानीय परम्परागत भट्टा जुन पूर्णतया: सानो तर कलात्मक व्यवसाय हो

२) चिम्नी भट्टा, जुन मध्यम दर्जाका उद्योग नै हुन् र

३) ठूला कारखाना, जहाँ प्रत्येक कार्य यान्त्रिक ढंगले हुन्छ ।

यही विभाजनले गुणस्तरका पनि तीन समूह खडा गर्दछ । कारखानाबाटै उत्पादित ईटाहरू हुन्छन् । तिनको गुणस्तर भने मध्यम दर्जाको मात्र छ । परम्परागत ईटासित आकार प्रकारमा, सतहको स्वरूपमा र रंगमा फरक भएका हुनाले, तिनलाई जिर्णोद्धार र पुननिर्माण कार्यमा प्रयोग गरिनु उचित भएन । अन्यथा पनि गारोहरू जोडिने स्थलमा पनि समस्या जन्मिन सक्छ । चिम्नी भट्टाबाट प्राप्त ईटाहरू प्रायः कमसल हुन्छन् । तिनको भारवहन क्षमता सुधार्न सकिन्छ तर तिनको बाहिरी सतह भने बलौटे हुन्छ । तिनको आकारमा पनि एकरूपता पाइँदैन ।

हिजोआज परम्परागत भट्टाबाट निस्कने ईटाहरू नै दुर्भाग्यवश कमसल खालका भेटिन्छन् । यो कुरा यथार्थमा यस्तो सानो, र प्रायः पारिवारिक, व्यवसाय सम्हाल्ने मानिसको प्राविधिक ज्ञान र सुझबुझमा भर पर्दछ, जुन धेरै कममा मात्र पाइन्छ । यस कुराको प्रमाण दाची अप्पाहरू हुन्, जसलाई गुणस्तरीय किसिमबाट हिजोआज उत्पादन गर्न सकिएको छैन । यस्ता दाचि अप्पा अत्युत्तम स्तरका छन् । तिनको भारवहन क्षमता पनि धेरै हुन्छ, बाहिरी सतहमा एक प्रकारको चिप्लो चमक हुन्छ र ती ओस वा अन्य धस्काबाट बच्ने खालका हुन्छन् । तिनीहरू शताब्दीयौंसम्म टिकेका पनि छन् ।

यस्तो ईटाको मुख्य खराबी उचित खालको जोडको विकास नहुनु नै हो । यिनको सतहमा प्रयोग हुने विधि र यिनको उत्पादनको यकीन तरीका लोप भइसकेको छ । यस अर्थमा, बिर्सिइसकेका नियमहरूलाई खोतल्नु, सूचीबद्ध गर्नु र वर्तमानको क्षीण ज्ञानलाई बढाउँदै लैजानु मूल्यवान् प्रयत्न हुनेछ ।

दाचि अप्पाको अत्युत्तम गुणस्तरले परम्परागत भट्टाको भविष्य बचाउन सक्छ तर बनाइने प्रविधि र इन्धनको खपतलाई न्यून गरिने उपायहरू पहिले विकसित गर्न सक्नु पर्छ ।

यस्ता भट्टाहरूको प्रतिस्पर्धा गर्ने क्षमता र त्यहाँबाट उत्पादित ईटाको गुणस्तर बढाउन गरिनुपर्ने उपायहरू यिनै हुन् - १) सही सर्भेक्षण, जसमा माटोका अवयवहरू, त्यसलाई तयार गर्ने प्रक्रिया, ईटा पकाउने विधि, सतह चिल्लो बनाउने तरीका तथा भट्टा निर्माणका प्रविधिका बारेमा विश्लेषण गरिएको होस्, र २) प्रयोगशाला परीक्षण, जसमा कच्चा पदार्थको बनावट र उत्पादित सामग्रीको गुणस्तर पत्तो लगाउने काम होस् ।

संस्कारहरु rites de passage

एडमण्ड लीच

प्रायः संस्कारहरु सामाजिक मर्यादाको एउटा स्तरबाट अर्को स्तरमा जाने प्रक्रियासित सम्बन्धित हुन्छन् । जस्तो जीवित मानिसबाट मरेपछि पितृको रूपमा, कुमारी केटीबाट विवाहपछि स्वास्नीको रूपमा, विरामी र दूषित अवस्थाबाट स्वस्थ र शुद्ध अवस्थामा इत्यादि । त्यसैले संस्कारहरुमा मर्यादास्तर (Status) परिवर्तनको घोषणा र त्यस्तो परिवर्तनलाई संभव बनाउने जादुइ आधार - यी दुवै कुरा नीहित हुन्छन् । अर्को दृष्टिबाट ती सामाजिक समय (Social Time)को लम्बाइमा कोरिएका निश्चित विन्दुहरु पनि हुन् ।

व्यापक भएर सोच्ने हो भने सबै संस्कारहरुमा वनावटका हिसाबले तीन समान अवस्थाहरु पाइन्छन् ।

संस्कार गरिनुपर्ने व्यक्ति (Initiate)लाई पहिले आफ्नो पूर्व भूमिकाबाट पृथक राखिन्छ । यो अलग्याउने संस्कारलाई निम्न खालका भण्डै समान कृत्यहरुले जनाउने गरेको हुनसक्छ - १) त्यो व्यक्तिलाई 'क' स्थानबाट 'ख' स्थानमा लगिन्छ, अथवा २) त्यो व्यक्तिले पुराना वस्त्र फुकाल्नु पर्ने हुन्छ, अथवा ३) बलि चढाइन्छ अथवा त्यसको साटो चढाइएका वस्तुहरु आधा काटिन्छन् अथवा ४) व्यक्तिको बाहिरी अशुद्धतालाई नुहाएर, खौरेर वा यस्तै प्रक्रियाद्वारा हटाइन्छ आदि ।

सामान्यतया: यस्तो अलग्याउने संस्कारले त्यो व्यक्तिलाई सामान्य अस्तित्वबाट हटाउने सरहको प्रभाव पार्छ । ऊ (उनी) केही समयको लागि असामान्य समयमा बाँचिरहेको असामान्य मानिस बन्न पुग्छ ।

अलग्याउने संस्कारपछि एउटा लामो सामाजिक समयहीनताको अवस्था आउँछ, जसको लम्बाइ नाफ्दा हाग्नो घडीले केही सेकेण्डदेखि केही महिनासम्म पनि देखाउन बेर लगाउँदैन । हनिमुन जानै प्रक्रिया वा विधवाको शोक समय यस्तै समयहीनताका उदाहरण हुन् । यो पन्छ्याउने संस्कार (rites de merge) मा चाहिँ सामान्यतया: व्यक्तिलाई साधारण मानिसदेखि शारीरिक रूपमा टाढा राखिन्छ । छर छिमेकबाट टाढा पठाएर अथवा अन्य मानिस पस्न नहुने गरी राखिएको एउटा बन्द क्षेत्रमा राखेर । यो पन्छ्याउने

क्रियालाई खाना, वस्त्र र चालका कुरामा गर्न हुने नहुनेहरुको लामो सूची दिइ विशेष बनाउने गरिन्छ ।

सामान्य मानिसको लागि भने त्यो व्यक्ति त्यतिबेला "पवित्रताले दूषित" अवस्थामा अथवा "पवित्र" रहेको हुन्छ यद्यपि उ (ऊनी) खतरनाक पनि मानिन्छ र त्यसैले "अशुद्ध" पनि । यो कुरोलाई पुष्टि गर्न त्यस व्यक्तिलाई पन्छ्याइएको अवस्थाबाट सामान्य अवस्थामा फर्काउँदा गरिने कृत्यहरु सम्झिए पुग्दछ ।

अन्तमा, तेश्रो कदममा चाहिँ त्यो व्यक्तिलाई सामान्य (बाँकी मानिसको) समाजमा भित्र्याइन्छ र नयाँ भूमिका खेल्न दिइन्छ । यो प्रवेश संस्कार (rites de aggregation) चाहिँ अलग्याउने संस्कार जस्तो तर विपरीत प्रकृतिको हुन्छ । यतिबेला त्यो व्यक्तिलाई 'ख' स्थानबाट 'क' स्थानसम्म पुर्‍याइन्छ, अथवा पन्छ्याउँदा खेर पहिरेको वस्त्र फुकाल्न लगाइ नयाँ भूमिका सुहाउँदो वस्त्र पहिराइन्छ, गर्न नहुने आदिको फुकुवा गरिन्छ, खौरि एको टाउकोमा कपाल पाल्न दिइन्छ आदि ।

ग्राहक माग - पत्र

शुल्क दर : एक बर्ष : ११५१-

महोदय,

पासूका मासिकको

अंकदेखि वार्षिक/अर्धवार्षिक ग्राहक बन्न अक्षरेपी

रुपैयाँ ... मात्रको

नगद/चेक पठाउँदैछु । धन्यवाद !

नाम :-

ठेगाना :-

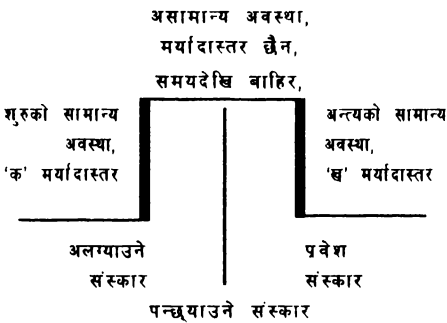
मिति :-

हस्ताक्षर

टिप्पणी :-

तर भूमिका परिवर्तनलाई बुझाउन अरु तरीका पनि छन्: उपवास/भोज, "उचित" वस्त्र पहिरेर प्रत्येक व्यक्तिले औपचारिक विधि गर्ने/मनपरि र "अनुचित" वस्त्र पहिरेर अश्लील वा अनौपचारिक विधि गर्ने आदि। यद्यपि यात्रा तरीकालाई अर्थात्तुन चाहिँ गाउँ हुने गर्छ।

यी तीन अवस्थाको खाकालाई तल दिइएको चित्रले बुझ्न सहयोग गर्नेछ। हुन त संस्कारक्रमलाई कसरी योजनाबद्ध गर्ने भन्ने कुरा अध्ययनकर्तामा भर पर्दछ तर मलाई चाहिँ यस्तो चित्रले निकै सहयोग गर्ने गरेको छ।

यसै सन्दर्भमा अर्को एउटा सामान्यीकरण पनि उपयोगी हुन सक्छ। सामाजिक समयको प्रत्येक क्रमहीनता (discontinuity) ले एउटा अवस्थाको अन्त्य र अर्को अवस्थाको शुरुवात जनाउने भएकोले, र जीवन/मृत्यु प्रत्यक्षतः प्राकृतिक शुरु/अन्तको संकेत भएकोले, मृत्यु र पुनर्जन्म चाहिँ सबै संस्कारलाई व्यक्त गर्ने विम्ब हुन सक्छन् र कैयन् अवस्थामा त यसरी नै भनिन्छन् पनि।

मृत्यु संस्कारको हकमा मृत्यु भनेको पुनर्जन्मसम्म पुग्ने ढोका हो भन्ने धारणा त छ नै। यसको विपरीत लिङ्ग छेदन, कपाल खौरिनु, दाँत भाँचिनु र अन्य शारीरिक अंगभंग गरिनु जुन कुनै मानिसलाई वयस्क जमातमा भित्र्याईँदा गरिन्छ – यथाथंमा शुद्धीकरण मात्र होइन, बरु मृत्युको पनि विम्ब हो। वयस्क जन्मिन शिशुले मनै पर्छ।

(यो लेख प्रख्यात नृत्यशास्त्री श्री लीचद्वारा लिखित एवं कैम्ब्रिज विश्वविद्यालयद्वारा प्रकाशित अंग्रेजी पुस्तक कल्चर एण्ड कम्प्युनिकेशनमा पनि संग्रहित छ। - सं.)

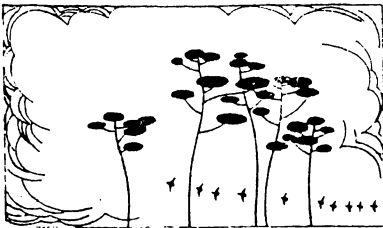
संक्रान्ति

गाउँ

- अक्तावियो पाज

दुङ्गाहरु समय हुन्
बतास
बतासका शताब्दीहरु
रुखहरु समय हुन्
मानिसहरु दुङ्गा हुन्
बतास
आफैतिर फर्किन्छ र दुब्छ
दुङ्गा दिनमा

आँखाको चमकलाई पुग्ने पानी यहाँ छैन। ★

ब्याया: वनेत पप्पू हे मा: धयागु मढु

सफू दसां ज्यू।

नुकं कथंया च्वये ब्वने ज्वलंया निति
लुमंकादिसं

□ समर बुक्स एण्ड स्टेशनर्स □

तेखापुखु, इताछें - १७, ख्वप